

КАСБИЙ ЖАВОБГАРЛИКНИ СУҒУРТА ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Палванов Иззат Тўраевич

Тошкент давлат юридик университети

мустақил изланувчиси

E.mail: palvanov.izzat@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада касбий жавобгарликни суғурта қилишининг ўзига хос хусусиятлари бўйича қонунчилик таҳлил қилинади. Бунда касбий фаолиятдаги хатолар – нотариуслар, баҳоловчилар, аудиторлар, суд бошқарувчилари томонидан фуқаролик жавобгарликни мажбурий суғурталашни жорий этиши тенденцияси мавжуд. Муаллиф тиббий фаолият билан шугулланадиган шахсларнинг жавобгарлигини мажбурий суғурталашни жорий этиши мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлашнинг энг мақбул механизми деган хулосага келади.

Калит сўзлар: суғурта, касбий жавобгарлик, нотариуслар касбий жавобгарлигини суғурта қилиш, суғурта ҳодисаси, суғурта объекти, суғурталовчи, суғурта қилдирувчи.

Қонун чиқарувчи мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш йўлларини назарда тутганига қарамай, суғурта касбий жавобгарликнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ зарарни қоплашнинг энг мақбул механизми ҳисобланади. Жавобгарликни суғурталаш мижозга етказилган зарар учун жавобгарлик хавфини суғурта компаниясига унинг компенсациясини тайинлаган ҳолда маълум миқдордаги шахслар ўртасида тақсимлаш имконини беради. Фуқаролик муносабатларида энг кўп талаб қилинадиган ва айрим турдаги хизматларни кўрсатишда касбий вазифаларни бажариш жараёнида ўз мижозларига зарар етказиши мумкин бўлган бир қатор касблар учун қонун чиқарувчи фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурталашни назарда тутган.

Ўзбекистон Республикасининг “Нотариат тўғрисида”ги Қонунининг 7-моддаси иккинчи қисмига кўра “хусусий амалиёт билан шугулланувчи нотариус ўз фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномасини тузмасдан туриб ўз фаолиятини амалга оширишга ҳам ҳақли эмас” ҳисобланади.

Нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта объекти нотариал ҳаракатни амалга оширишда мурожаат қилган фуқарога ёки юридик шахсга ва (ёки) учинчи шахсларга мулкый зарар етказиш натижасида юзага келадиган мажбуриятлар бўйича унинг жавобгарлиги хавфи билан боғлиқ мулкый манфаатлар ҳисобланади (“Нотариат тўғрисида”ги қонуннинг 19¹-моддаси учинчи қисми). Жавобгарлик хавфини мажбурий суғурта қилиш қоидалари фақат хусусий амалиёт билан шугулланувчи нотариусларга нисбатан қўлланилади, чунки давлат давлат нотариал идоралари Ўзбекистон Республикаси номидан нотариал ҳаракатларни амалга оширадиган ва улар фаолияти учун давлат жавобгардир.

Нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш шартномаси камида бир йил муддатга, ушбу шартноманинг амал қилиш муддати давомида, мулкни суғурталаш шартномалари бўйича белгиланган чеклаш даврида етказилган мулккий зарарни қоплаш шarti билан тузилади.

Хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта суммаси қўйидаги энг кам миқдордан кам бўлиши мумкин эмас:

Тошкент, Нукус шаҳарларида ва вилоятларнинг маъмурий марказларида хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариус фаолиятини ташкил этиш учун – базавий ҳисоблаш миқдорининг камида минг бараваридан;

бошқа аҳоли пунктларида хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариус фаолиятини ташкил этиш учун – базавий ҳисоблаш миқдорининг камида беш юз бараваридан (“Нотариат тўғрисида”ги қонуннинг 19¹-моддаси бешинчи қисми).

Шундай қилиб, фуқаронинг ёки юридик шахснинг мол – мулкига етказилган зарар нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш шартномаси бўйича суғурта компенсацияси ҳисобидан ёки ушбу суғурта компенсацияси етарли бўлмаган тақдирда-нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш шартномаси бўйича суғурта компенсацияси ҳисобидан қопланади. Нотариал палата ёки охириги суғурта компенсацияси етишмаган тақдирда – нотариуснинг шахсий мулки ҳисобидан ёки унинг мол-мулки етишмаган тақдирда - нотариал палатанинг компенсация фонди ҳисобидан зарарлар қопланади¹⁵³.

Нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш шартномаси бўйича суғурта ҳодисаси-бу қонунчиликка зид бўлган нотариал ҳаракатлар натижасида нотариуснинг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) кучга кирган суд қарори ёки суғурталовчи томонидан тан олинганда, шунингдек амалга оширилган нотариал ҳаракат ҳақидаги маълумотларни ошкор қилиниши билан фуқарога ёки юридик шахсга мулккий зарар етказиш фактидир.

Нотариуснинг ҳаракатларида қасднинг йўқлиги воқеъани суғурта ҳодисаси сифатида тан олиш учун зарур бўлган ҳуқуқий асослардан биридир. Нотариуснинг ноқонуний хатти-ҳаракатларида қасднинг мавжудлиги суғурталовчининг мулккий жавобгарлиги юзага келишини истисно қилади ва зарарни бевосита нотариус томонидан қоплаш мажбуриятини келтириб чиқаради. Агар нотариал ҳаракатлар нотариус томонидан қонунга тўлиқ мувофиқ равишда амалга оширилган бўлса, у зарар етказиш ниятида бўлмаган бўлса, уни жавобгарликка тортиш, шунингдек суғурта товонини тўлаш мажбуриятини суғурта қилган суғурта компаниясига мажбурият юклаш учун асос мавжуд бўлмайди¹⁵⁴.

Хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариус қонунчиликка зид нотариал ҳаракат натижасида фуқаронинг ёки юридик шахснинг мол-мулкига етказилган зарар учун ёки нотариал ҳаракатни амалга оширишдан ғайриқонуний равишда бош

¹⁵³ Загидуллин М.Р. Виды юридической ответственности нотариуса: актуальные проблемы. Вестник гражданского процесса. Т. № 7. № 6, 2017. С. 77-92.

¹⁵⁴ В.Я. Луговец Страхование профессиональной ответственности: понятие, специфика и основания возникновения. Гражданское право. № 6, 2016. С. 20-24.

тортганлик учун, шунингдек амалга оширилган нотариал ҳаракатлар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилганлик учун тўлиқ мулкӣ жавобгар бўлади. Зарарни қоплаш хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуснинг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта компенсацияси ҳисобидан, агар у етарли бўлмаса – суғурта компенсацияси ва зарарнинг ҳақиқий миқдори ўртасидаги фарқ доирасида бундай нотариуснинг мол-мулки ҳисобидан амалга оширилади.

Касбий жавобгарликни суғурталаш қоидалари баъзи бошқа қонунларда ҳам мавжуд. Шундай қилиб, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахслар (қарздор, кредиторлар) ва бошқа шахслар олдида жавобгарликни кафолатлаш учун суд бошқарувчилари ҳам жавобгарликни суғурталаш шартномаларини тузишлари шарт (“Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги қонуннинг 22-моддаси бешинчи қисми). Суд бошқарувчиларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш ушбу мажбурият учун молиявий таъминот бўлиб хизмат қилади. Суд бошқарувчиларининг жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси: суд бошқарувчиларининг ўзини ўзи тартибга солувчи ташкилоти томонидан аккредитациядан ўтган суғурта компанияси билан; шу давр учун уни янгилаш шarti билан камида бир йил муддатга тузилиши керак.

Суд бошқарувчиларининг жавобгарлигини суғурталашнинг асосий вазифалари тўлов қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахсларнинг мулкӣ ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, ушбу шахсларга уларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан муҳофаза қилинадиган манфаатларини ҳимоя қилиш кафолатларини, шунингдек суд бошқарувчисининг ноқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) натижасида қарздорнинг молиявий аҳволи ёмонлашишига йўл қўймасликдир¹⁵⁵.

Қонун чиқарувчи томонидан жавобгарликни суғурталаш аудиторлик хизматларини кўрсатиш шартномаси бўйича ҳам тақдим этилиши белгиланган. “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг 13-моддаси биринчи қисмига биноан, мажбурий аудит ўтказишда аудиторлик ташкилоти шартномани бузганлик учун жавобгарлик хавфини суғурталаши шарт.

“Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонун аудиторларнинг жавобгарлик даражасини белгиламайди, шунинг учун суғуртада у тарафларнинг келишуви билан белгиланади. Суғурталанган хавфлар, шунингдек суғурта қопламасидан чиқариб ташлаш аудиторнинг қонуний вазифалари асосида шаклланади. Суғурта ҳодисаси сифатида қуйидагилар тан олинади: кучга кирган суд қарори; аудитор томонидан нотўғри тузилган хулоса ва етказилган зарар ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги, учинчи шахсларнинг асосли даъвоси.

Шуни таъкидлаш керакки, мамлакатимизда касбий жавобгарликни суғурталаш ҳали қонунчиликда етарли даражада ўз ифодасини топмаган. Илгари божхона брокерлари ва божхона ташувчилари, курувчилар, суғурта брокерларининг касбий жавобгарлигини суғурта қилиш мажбурий эди. Шунингдек “Адвокатура тўғрисида”ги

¹⁵⁵ А.А. Ножкина Страхование профессиональной ответственности в системе существующих видов страхования. Актуальные проблемы российского права. № 10 (35), 2013. С.1254-1263.

қонуннинг 6-моддаси биринчи қисми ўн биринчи хатбошисига кўра “адвокат касби фаолиятини амалга ошириш чоғида ўзининг касбга оид мулкый жавобгарлик хавфини суғурта қилиш” ҳуқуқига эгаллиги белгиланган. Бунда адвокатнинг ўз касб фаолиятини суғурта қилиш юзага келиши мумкин бўлган фуқаролик жавобгарлик хавфини камайтиришга хизмат қилади¹⁵⁶.

Шартнома бўйича жавобгарликни суғурталаш имкониятини қонунда назарда тутилган ҳолатлар билан чеклаш, агар бундай шартномаларни тузиш суғурталовчининг амалиётида кенг тарқалган бўлса ва жамоат манфаатларига зид бўлмаса, тегишли шартнома конструкцияларининг пайдо бўлишига тўсқинлик қилмайди. Тиббиёт ходимларининг касбий вазифаларини эҳтиётсизлик ёки бепарволик билан бажаришига боғлиқ бўлмаган, натижада фуқаронинг ҳаёти ёки соғлиғига зарар етказадиган касбий хатоларини ихтиёрий суғурта қилиш бозорда талабга эга ҳисобланади.

Сифатсиз тиббий хизмат кўрсатиш кўпинча нафақат беморнинг норозилигига ёки шартнома шартларини бузилишига, балки беморнинг соғлиғи ва ҳаётига зарар етказишга олиб келади. Тиббий хизмат кўрсатиш ва шикастланган беморнинг судга ушбу зарарни қоплаш тўғрисидаги даъво билан мурожаат қилиш натижасида ҳаёт ва соғлиққа зарар етказилган тақдирда, тиббий хизмат сифатини баҳолаш масалалари ҳуқуқий маконга ўтади ва суд томонидан тиббий хизмат сифатини эмас, балки тиббий муассасанинг – зарар етказган шифокор ҳаракатлари: қонуний ёки ноқонуний хатти-ҳаракатлар сифатида баҳолашни тақозо этади¹⁵⁷.

Тиббий хизматларни кўрсатиш ҳар доим шифокор учун агар даволаниш бемор учун керакли натижага олиб келмаса, жавобгарликни ўз зиммасига олиш хавфи билан боғлиқ. Бу даволаш жараёнидан олдин беморга ташхис қўйиш ва маслаҳат бериш амалга оширилиши таъкидлаш лозим. Бемор учун маслаҳат (консультация) натижаси кўпинча унинг муайян даволаш усули (жарроҳлик ва бошқалар) бўйича қарори учун ҳал қилувчи ҳисобланади. Ушбу муаммо ҳозирги вақтда тиббий хизмат соҳасидаги айрим касб эгалари учун кескин даражада ўсиб бормоқда, бу эса уларни низоларни ҳал қилиш йўллари ва усулларини излашга мажбур қилади.

Шундай қилиб, суғурта компаниясининг касбий жавобгарлигини суғурта қилиш шартномасининг предмети суғурта қилдирувчини суғурта ҳимоясини таъминлаш, тиббиёт ходимларининг касбий жавобгарлигини суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта объекти эса шифокорнинг беҳосдан хатоси натижасида юзага келадиган жисмоний зарардир.

Юқоридагилар шуни кўрсатадики, белгиланган амалиётга, шунингдек илмий ёндашувларга асосланиб, касбий жавобгарликни суғурталаш мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлашнинг энг мақбул механизми ҳисобланади ва фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш турларидан бири сифатида фаолиятнинг турли

¹⁵⁶ А.П. Згонников Страхование профессиональной ответственности адвокатов в Российской Федерации: теория и практика применения. Адвокат. № 10, 2015. С. 5-7.

¹⁵⁷ Л.Б. Ситдикова Гражданско-правовая ответственность в сфере оказания медицинских услуг. Медицинское право. № 3, 2012. С. 9-14.

соҳаларида хизматлар кўрсатиш билан шуғулланадиган шахсларни суғурталашда қўлланилади.

Қонун чиқарувчи мулкни суғурталаш соҳасига жавобгарликни суғурталашни назарда тутди. Суғурта қилдирувчининг (хизмат кўрсатувчи шахснинг) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда суғурта қилдирувчининг касбий фаолияти муносабати билан учинчи шахсларга етказилган зарарни қоплаш мажбурияти билан боғлиқ мулкий манфаатлари касбий жавобгарликни суғурталашнинг объекти ҳисобланади. Тадбиркор сифатида касбий фаолият билан шуғулланадиган жисмоний шахс касбий жавобгарликни суғурталаш шартномасини, юридик шахс вазифасини бажарувчи фирма эса фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш шартномасини тузади. Шунга асосланиб, юридик шахс ўз ходимларининг меҳнат, хизмат, хизмат вазифаларини бажаришда етказилган зарар учун учинчи шахслар олдидаги фуқаролик жавобгарлигини суғурталашга ҳақлидир.

Даъво қилишнинг ҳуқуқий асоси-бу хизмат кўрсатувчи шахс (фирма) томонидан ҳам, унинг номидан иш юритувчи учинчи шахс томонидан ҳам шартнома мажбуриятларининг бузилиши, шунингдек, эҳтиёткорлик ва касбий маҳорат даражаси белгиланган талабларга жавоб бермайдиган ҳолат натижасида миждозга зарар етказилади. Бинобарин, амалга оширилган суғурта хавфини билдирувчи категория суғурта ҳодисаси бўлиб, қонун чиқарувчи суғурталовчининг суғурта тўловларини амалга ошириш мажбуриятини боғлайди. Бунда айбдорлик фуқаролик мулкий жавобгарлигининг муҳим ва зарур элементи ҳисобланади. Касбий хатога йўл қўйган шахсни жавобгарликка тортишнинг ҳуқуқий мезони бу унинг айбдорлик фактини тан олиш ва суғурта мутахассислари томонидан баҳоланиши керак бўлган далилларнинг мавжудлиги саналади. Шартнома бўйича жавобгарликни аниқлашда айбдорлик фактининг зарурий мезони шартнома мажбуриятини бажармаслик ёки нотўғри бажаришдир¹⁵⁸.

Профессинал томонидан қилинган хато узоқ муддатли оқибатларга олиб келиши мумкин. Бу шуни англатадики, бундай хато туфайли етказилган зарар хато содир бўлганидан анча кечроқ юз бериши мумкин. Бинобарин, касбий жавобгарликни суғурталаш шартномаларида суғурта шартномаси муддати туганидан кейин (ёки умумий қоида тариқасида, даъво муддати ичида) даъво аризаси бериш учун узоқ муддатни таъминлаш керак. Бундай ҳолда, суғурталовчи суғурта шартномаси тузилган шахснинг (суғурталанган шахснинг) ҳаракатлари учун ҳам, суғурталанган шахс унинг касбий фаолиятига ёрдам бериш учун ёллаган шахсларнинг ҳаракатлари учун ҳам бевосита жавобгар бўлиши мумкин.

Амалдаги қонунчиликка асосланиб, суғурта шартномалари қуйидаги вариантларда тузилиши мумкин: суғурталовчининг шартномада кўрсатилган маслаҳатчи касбига мувофиқ суғурта қилдирувчининг фаолияти учун жавобгарлиги; суғурталовчининг маълум бир касбий фаолият тури учун жавобгарлиги (солиққа тортиш бўйича консалтинг, қонун ва ҳоказо.); суғурталовчининг суғурта қилдирувчи

¹⁵⁸ В.А. Внукова Проблемы применения юридической ответственности в сфере здравоохранения. Медицинское право. № 4, 2018. С. 18 – 23.

(суғурталанган шахс) томонидан фақат маълум бир мижоз билан тузилган муайян шартнома бўйича хизматлар кўрсатганлиги учун жавобгарлиги (бундай амалиёт учун зарур шартлар суғурта қилдирувчи томонидан хизматлар кўрсатишнинг эпизодиклиги ёки консалтинг хизматларини кўрсатиш бўйича аниқ шартноманинг ўзига хослиги бўлиши мумкин).

Амалдаги қонунчиликда фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш шартномаси бўйича суғурта ҳодисаси содир бўлиши қандай тасдиқланиши кераклиги тўғрисида иккита ёндашув қўлланилади: суғурталанган шахсни жавобгарликка тортиш тўғрисида кучга кирган суд қарори билан; одатда воқеани судгача тергов қилиш натижасини қайд этадиган бошқа ҳужжатлар билан суғурта ҳодисаси белгилари билан.